

Odbor za islam u Europi pri Vijeću biskupskih konferencija
Europe (CCEE) i Konferenciji europskih Crkava (KEK)

Kršćansko-Muslimanska uzajamnost Promišljanja namijenjena Crkvama u Europi¹

Načela

1. Dobar broj država imaju međusobne ugovore koji njihovim građanima osiguravaju jednaka ili usporedna prava i pogodnosti na području dotičnih država. Europska zajednica predstavlja primjer takve ograničene ali zbiljske ekonomske i socijalne uzajamnosti. Neke države imaju također međusobne sporazume, na primjer ugovore o izručivanju koji im omogućuju da jedna drugoj pomažu na podlozi što je zamišljena kao jednaka i paralelna. Međutim, primjer izručenja upozorava nas na niz problema. Na prvi mah, trebalo bi biti lagano prevesti nekoga tko je osumnjičen za kriminalni prijestup iz jedne jurisdikcije u drugu tako da takav ili takva može biti suđen(a) u zemlji gdje je učinjeno djelo zbog kojeg je optužen(a). Međutim, u praksi juridički sustavi odvijaju se različito, jer imaju različite sustave dokazivanja i različite definicije onoga što sačinjava delikt.

2. Ako postoji nesklad na tako jasno omeđenom području kao što su dva sustava kaznenog prava, možemo pretpostaviti da postoji daleko veće odudaranje kad je riječ o dvije religijske tradicije, osobito kad se tih tradicija pridržavaju brojni milijuni ljudi koji pripadaju veoma različitim kulturama i nacionalnim državama (nation states). Ipak se često izriče nada da bi kršćani i muslimani trebali jedni prema drugima postupati na podlozi međusobne uzajamnosti. Važno je jasno ustanoviti, što to znači. *Uzajamnost (reciprocity) o kojoj ovdje govorimo znači odnos utemeljen na međusobnom poštovanju i pomaganju.* Time ne želimo naznačiti da bi na grub ili nepravedan postupak jedne vjerničke zajednice članovi druge zajednice trebali za uzvrat odgovoriti jednakom grubošću ili nepravdom.

Ovo je važno istaknuti jer europski kršćani veoma često suprotstavljaju navodno dobro postupanje prema muslimanima u europskim zemljama (osim u Bosni) navodno lošem postupanju prema kršćanima u muslimanskim zemljama. Način kojim se ova usporedba iznosi obično hoće reći: budući da muslimani loše postupaju prema kršćanima, nema razloga da kršćani dobro ili čak pravedno postupaju prema muslimanima.

¹ Dokument je dovršen i prihvaćen u svibnju 1995. Na njemu su radili i stručnjaci Komisije za dijalog s muslimanima iz Papinskog vijeća za međureligijski dijalog koji su englesku, francusku i arapsku verziju Dokumenta podijelili sudionicima studijsko-molitvenog tjedna u Rimu "Rimski dani" od 6. do 12. rujna 1995. što su ga Bijeli oci priredili za kršćanske djelatnike iz muslimanskih zemalja.

manima. To je sasvim negativna uporaba uzajamnosti, što je svakako sasvim oprečno biblijskoj zapovijedi da ne smijemo uzvraćati zlom za zlo (Rim, 12,17; 1 Sol 5,15; 1 Pt 3,9).

'Kršćanske' i 'muslimanske' zemlje

3. Ovako obrazlaganje u svakom slučaju drastično pojednostavljuje stvarnost. Europske i sjevernoameričke zemlje, o kojima se često misli da su kršćanske, nisu 'kršćanske' u onom smislu u kojem su zemlje Bliskog Istoka, Sjeverne Afrike te Južne i Središnje Azije - muslimanske. Nema na primjer u suvremenom kršćanstvu nečega što bi bilo jednako 'Islamskoj Republici Pakistanu'. U izvjesnom broju država Istočne i Zapadne Europe kršćanstvo je priznato kao vitalni dio nacionalne baštine. Ipak, još nije jasno da li sve te države žele sebe smatrati 'pluralističkim društvima', a postoji i dosta prošireno suprotstavljanje punoj primjeni etničkog i religijskog pluralizma. To se tragično pokazalo u vremenu *šoaha*. Unatoč ozbiljnom premišljanju stava Crkava prema židovstvu, ovi duboko ukorijenjeni stavovi sada se nastavljaju u predrasudama protiv muslimana.

4. Ovdje dakako sekularizacija društva u Zapadnoj Europi predstavlja bitnu činjenicu, zbog čega su kršćanske Crkve doživjele znatno institucionalno opadanje u ovom stoljeću. U nekim zemljama tek nešto iznad 10% žitelja redovno pohađa bogoslužje u crkvi, a sve veći broj mladih između 16 i 24 godine sebe smatraju osobama koje nemaju religije. U isto vrijeme u javnosti se govori o vjerskim pitanjima te vlade redovito pitaju za mišljenje različitih crkvenih uglednika u svojoj zemlji, jer su često veoma osjetljive na kritiku koja dolazi od Crkava. U Istočnoj Europi slično institucionalno slabljenje pustilo je korijen kao posljedica nametanja ateističke ideologije. Stoga je veoma složeno pitanje, može li se bilo koja europska zemlja nazvati kršćanskom u pravom smislu riječi, jer je potreban odgovor na nekoliko različitih razina.

5. Ista složenost vrijedi također za pitanje, može li se neka zemlja nazvati muslimanskom u pravom smislu riječi. Iako bi se u brojnim zemljama koje smo gore spomenuli 80 do 90% stanovništva predstavilo kao 'muslimansko', oni koji pripadaju radikalnom krilu islama zaniijekali bi da je zemlja kao cjelina 'muslimanska' ili zapravo 'islamska'. Neki bi ovdje postavili razliku između 'muslimanski' i 'islamski'. Rekli bi: sastav i sustav konkretne državne vlasti mogu sačinjavati oni koji se nazivaju muslimanima, ali u većini slučajeva ne radi se o islamskom obliku vladavine koja je usklađena s Kur'anom, Prorokovom sunom i šerijatom. Još uvijek može biti sastavljena prema modelu iz kolonijalnog razdoblja ili isključivo pod utjecajem današnjih zapadnjačkih ideja te zapadnih ekonomskih i kulturnih sila. Neki dovode u pitanje sam pojam države-nacije, sanjajući možda o povratku kalifata iz klasične muslimanske povijesti, za vrijeme kojega ljudima nije trebala putovnica da bi proputovali od Španjolske do Indije a na svakom mjestu članstvo u islamskoj zajednici (*umma*) osiguravalo im je jednako pravo građanstva. Prema ovakvom shvaćanju cijelo poimanje narodnosti i nacionalnog identiteta po sebi je neislamsko.

Pluralna i pluralistička društva

6. To nas dovodi do pitanja razlika u shvaćanju pluralnog društva. Muslimanska društva oduvijek su bila etnički i kulturno pluralna te su se od početka suočavala s religijskom pluralnošću (osim na primjer Saudijske Arabije i Afganistana) u kojoj Židovi i kršćani (te zoroastranci u Iranu) trebaju imati položaj 'zaštićenih' (*dhimma*). Kršćani su to općenito smatrali podložnošću. Oni koji nisu 'Narod Knjige' uopće nisu imali definiranog ili zaštićenog položaja. Ipak, muslimanski vladari Indije, s milijunima svojih hinduističkih podložnika, nisu mogli provoditi ovakvu politiku pa je trebalo pronaći izvjesni način da se na hinduse protegne koranski pojam Naroda Pisma. Što se tiče kršćana, islamski propisi iz Kur'ana i Sune bili su dovoljno jasni i islamska društva primjenjivala su ih prilično dosljedno. Bilo je dakako povremenih ispada, ali se općenito prihvaća da je položaj Židova i kršćana pod muslimanskom vlašću većinom bio povoljniji od položaja Židova i muslimana pod kršćanskom vlašću, iako je u Španjolskoj postojalo razdoblje kad su kršćanski vladari dopuštali vjersku slobodu zajamčenu ugovorima.

Budući da u Novom zavjetu nema smjernica prema kojima bi kršćani vladali nad onima koji su druge vjere, muslimani mogu s izvjesnim pravom tvrditi da je pomanjkanje svetopisamskih odredbi pridonijelo tome da kršćani potpadnu pod utjecaj sekularnih modela koji su potekli od Grka i Rimljana. Kod kršćana Zapada to se izrazilo u sklonosti prema totalitarizmu, bez ikakve zaštite religijskih manjina koje su se, kao u Španjolskoj, morale prilagoditi većini ili se suočiti s izgonom iz države. Ne smijemo zaboraviti iskustvo kroz koje su prošli europski kršćani u vremenu reformacije. U velikim dijelovima Europe svjetovni vladari samo su osiguravali građanski mir na račun religiozne posebnosti, pozivajući se na načelo: "Cuius regio, eius religio". Tek okončavanjem vjerskih sukoba u 16. i 17. st. te nadolaskom ideja prosvjetiteljstva u 18. st. počeli su Židovi i druge religijske manjine stjecati građanska prava koja se danas na Zapadu smatraju bitnim obilježjem civiliziranog društva. Muslimani su često svjesniji od kršćana kako je pojam ljudskih prava veoma mlad.

7. Pri takvom stanju teško je odrediti pravu mjeru u postupanju prema vjerskim manjinama. Kršćani Zapada mogu tvrditi da muslimani, iako doživljavaju izvjesne predrasude, diskriminaciju i čak zlostavljanja na koja nailaze i druge manjinske skupine, općenito kao pojedinci imaju slobodu obavljati bogoslužje i širiti svoju vjeru. Povećanje broja džamija i islamskih organizacija u posljednja dva desetljeća dokaz je takve slobode, a u mnogim europskim zemljama brojni Europljani obratili su se na islam, od kojih su neki poštovane i istaknute osobe. Mnogi kršćani smatraju da je ta sloboda ne samo spojiva s osnovnim načelima kršćanske vjere nego i od njih propisana, unatoč ostavštine augustinovskih teokratskih ideja u kršćanskoj političkoj misli. Ipak valja priznati da je nepriznavanje odredbi osobnog šerijatskog prava u europskim državama za neke muslimane izvjesni oblik diskriminacije prema muslimanima.

Stanje u muslimanskom svijetu

8. Muslimani s druge strane mogu opravdano tvrditi da su kršćani, ako se izuizmu izvjesne proširene predrasude i postupci nekih ekstremističkih skupina, poštovani i 'zaštićeni' žitelji mnogih muslimanskih zemalja. Neki su ustvari postigli visoke položaje i imaju znatnu moć. Nemjerljiv je utjecaj kršćanskih škola i drugih odgojnih ustanova te ustanova koje pružaju zdravstvenu njegu i socijalnu pomoć, a vlade su općenito dopustile da one djeluju i malo se miješaju u njihov program rada. Ima, dakako, i iznimaka koje su dobro poznate.

Poznato je kako Saudijska Arabija na svom području zabranjuje i privatno okupljanje kršćana na molitvu; zaređeni službenici koji tamo borave moraju se službeno upisati kao obrazovno osoblje, a ne može se podizati nikakva crkvena građevina. Ovo može biti odraz tradicije o Proroku koji je proglasio da poluotok Arabija treba biti oslobođen svakog neislamskog bogoštovlja, ali je to teško uskraćivanje slobode tisućama kršćana stranaca koji potječu iz mnogih zemalja i rade u toj kraljevini. U Iranu su dobro poznate opasnosti s kojima se susreću sljedbenici bahajske religije i neki kršćani; neke kršćanske ustanove vlada je zatvorila te zabranila prodaju Biblije na perzijskom jeziku. Sudanska vlada pokušala je silom nametnuti šerijatsko zakonodavstvo i uporabu arapskog jezika kršćanima na jugu te države. Više država u Maleziji zabranilo je prijevode Biblije u kojima su upotrijebljeni za Boga i druge vjerske pojmove izrazi koje upotrebljavaju muslimani. Pakistan je uveo zakon sa smrtnom osudom za hulu protiv Proroka, a taj je zakon upotrebljavan za izravnavanje osobnih razmirica muslimana protiv kršćana i pridonio je tome da je veoma opasna svaka javna izjava kršćana o islamu. Muslimanski čelnici Pakistana kritiziraju taj zakon i uložili su zahtjev da se on opozove.

9. Neke od ovih nepravdi mogu se pripisati proširenim predrasudama ili zlorabiti ustaljenih muslimanskih običaja. Druge su smišljena politika vlada koje se pozivaju na izričiti autoritet islamskih izvora, makar nemuslimanski promatrači pretpostavljaju da one ustvari više odražavaju protuzapadnjačko raspoloženje i strah od neprimjerenog utjecaja Zapada u dotičnim zemljama. Kršćani se posebno žale u pitanju obraćenja s islama na kršćanstvo. Dok se u današnjoj zapadnjačkoj praksi osobama kršćanskog porijekla koje se žele obratiti na islam (ili mu se 'vratiti') postavljaju male ili nikakve zapreke (iako kršćani moraju dopustiti da nije uvijek bilo tako), bivši muslimani koji su se obratili na kršćanstvo općenito su bili izloženi socijalnom ugnjetavanju, a često i teškim zakonskim kaznama kao da njihovo pridruženje kršćanskoj Crkvi sačinjava težak kriminalni prekršaj.

U određenom broju muslimanskih država tako se i gleda obraćenje na kršćanstvo, unatoč koranskoj odredbi da "u vjeri nema prisiljavanja" (II, 256).² Uobičajeno tumačenje ove izreke jest da nitko ne smije biti prisiljavan da postane musliman, a da tekst po sebi ne znači kako je isključena prisila da netko ostane muslimanom. Uobičajeno obrazlože-

2 Prijevod B. Korkut, *Prevod značenja Kur'ana*, Sarajevo 1984, str. 50.

nje takvog raskoraka jest da otpad od islama u koranskom kontekstu znači isto što i izdaju muslimanske zajednice pa takvo izvrgavanje muslimanske braće opasnosti treba biti popraćeno najstrožom zakonskom kaznom. Uz iznimku struje zvane ahmadija (*ahmadiyya*) i nekih intelektualaca, muslimani općenito ne dopuštaju da se na današnje prilike primjenjuju povijesne okolnosti medinskog razdoblja na kojima se temelji takvo tumačenje. Pomak u ovoj stvari traži projašnjenje odnosa između religijskog područja i nadležnosti države.

Duhovna inicijativa

10. Iz ovog posljednjeg pitanja izlazi da kršćani mole muslimane neka ponovno pregledaju svoje temeljne dokumente te razluče kako ih treba razumijevati u svijetu koji je veoma različit od Arabije 7. stoljeća. Sami kršćani stalno se rvu s istom zadaćom u odnosu na svoje Sveto pismo, koje je nastalo mnogo stoljeća prije i oni bi rado stavili na raspolaganje svoje iskustvo kompleksnosti koja je u to uključena. I kršćani imaju svoje radikaliste, rigoriste, relativiste kao i one kojima je stalo samo do toga da religijsku tradiciju usmjere prema vlastitim ciljevima.

Drugim riječima, kršćani ne traže od muslimana da otkazu vjernost svojoj tradiciji nego da im se pridruže u zajedničkoj zadaći domišljanja kako Bog hoće da živimo tu tradiciju u okolnostima pri završetku 20. stoljeća. Takav pomak ne može se postići samo pritiskom ili zakonom; on traži promjenu mentaliteta prikladnom izobrazbom i odgojem (education). Prava uzajamnost temelji se na međusobnoj razmjeni. Mjesta gdje postoji pravi religijski pluralizam djeluju kao poluge koje će pokrenuti promjene drugdje.

11. Predlažemo duhovnu inicijativu³ muslimanima pozivajući na uzajamnost srca i uma koja će nam omogućiti da živimo zajedno u ovom našem svijetu, podložni Bogu, sa zajedničkim osjećajem za pravdu i međusobnim poštivanjem jedni drugih kao vjernika. Kao što smo prije spomenuli, postoje brojni izvori mogućih nesporazuma, mnoge razlike u povijesti, običajima i pretpostavkama koje iz njih teku i koje nas mogu spriječiti da cijenimo jedni situaciju drugih. Na obje strane postoje strahovi koje neki žele iskoristiti u ime uskogrudnog nacionalizma ili skučenog tumačenja vjere. Uzajamno poštovanje i razumijevanje, međusobna otvorenost srca i uma, može učiniti i više od stvaranja dobrih odnosa između kršćana i muslimana. Može poštedjeti naš svijet od neiskazane nevolje i krvoprolića. To se već počinje događati. U Bosni su neki kršćani i muslimani surađivali preko svojih humanitarnih organizacija da olakšaju neke od najtežih patnji u ovom sukobu. Vidjeli smo i druge slične zajedničke pothvate kojima je cilj dobrobit cijele zajednice. To je uzajamnost na djelu.

S engleskoga preveo Mato Zovkić

3 U engleskoj verziji Dokumenta ovdje stoji izraz "an initiative of the Spirit" a u francuskoj "une initiative spirituelle". Preveo sam ovdje i u naslovu ovoga odsjeka "duhovna inicijativa", vodeći računa o vjeri muslimana kod nas. Nap. Prevoditelja.